

Marta Chmielewska

Programy resocjalizacji realizowane w jednostkach penitencjarnych : (na przykładzie programu dla przestępców drogowych - z doświadczeń praktyka)

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 5, 135-140

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marta Chmielewska*

Programy resocjalizacji realizowane w jednostkach penitencjarnych (na przykładzie programu dla przestępców drogowych – z doświadczeń praktyka)

W polskim systemie penitencjarnym mówi się ostatnio dużo o działaniach resocjalizacyjnych przez programy, które mają być i coraz częściej są realizowane w zakładach karnych. Jest to związane z większym otwarciem się polskiego więziennictwa na doświadczenia i działania systemów penitencjarnych na świecie.

Programy resocjalizacyjne realizowane w jednostkach penitencjarnych są ściśle związane z resocjalizacją skazanych. Kodeks karny wykonawczy precyzuje bowiem cel wykonywania kary pozbawienia wolności. Wskazuje on, że wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, zwłaszcza poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymywania się od powrotu do przestępstwa. Uczestnictwo osadzonych we wszelkiego rodzaju programach podczas ich pobytu w warunkach izolacji więziennej będzie niewątpliwie oddziaływało na kształtowanie ich społecznie pożądanых postaw i nowych umiejętności.

Uwypuklić należy fakt, że dawniej mówiono z reguły o „oddziaływaniach” i podkreślano ich rolę, z rzadka określając je mianem „programów”. Przez programy rozumiano raczej realizację zadań wyznaczanych skazanym w indywidualnych programach oddziaływań czy określano tak w ogóle program oddziaływań terapeutycznego.

Transformacja pojęcia programu oznaczała przeformułowanie jego znaczenia, a także odegrała nową rolę w procesie resocjalizacji. Zaczęła odnosić się do działań związanych z pracą z osobami pozbawionymi wolności zakrojonych na dużą skalę, a także wprowadziła oddziaływanie wzbogacone o dodatkowy skład-

* Mgr Marta Chmielewska, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, ul. Biskupia 24 b, 80-875 Gdańsk, e-mail: martachmielewska@autograf.pl.

nik. Chodzi mianowicie o element rehabilitacji. Programy mogą mieć charakter edukacji (np. kulturalnej, obywatelskiej, oświatowej), charakter profilaktyki (np. uzależnień, agresji), promocji (np. zdrowego stylu życia), aktywizacji (np. zawodowej) czy różnego rodzaju aktywności (np. twórczej).

Zarządzenie nr 2 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 2004 roku określa, co mają zawierać programy zajęć realizowane w zakładach karnych. Jest to dość istotne, gdyż w celu przeprowadzenia programu na terenie zakładu karnego czy aresztu śledczego trzeba go szczegółowo opisać według przedstawionych zasad. Korzystają z tego pracownicy więziennictwa, którzy przygotowują zajęcia dla swoich podopiecznych, oraz studenci, którzy niejednokrotnie wykazują się inicjatywą w tworzeniu programów i ich prowadzeniu w wybranej jednostce penitencjarnej. Często jednak nie znają oni procedur formalnych obowiązujących wewnątrz jednostek i zwracają się do psychologów lub wychowawców więziennych o pomoc w organizacji zajęć dla skazanych.

Programy obejmują:

1. cele zajęć,
2. szczegółową charakterystykę grupy uczestników programu, uwzględniającą wiek, płeć, stan zdrowia, zakres zainteresowań i możliwości intelektualne skazanych,
3. bazę, miejsce i czas realizacji programu,
4. wykaz kadry realizującej program,
5. szczegółowe zasady rekrutacji skazanych do programu,
6. zawartość merytoryczną programu,
7. metody oddziaływań,
8. kosztorys programu,
9. sposób oceny efektów programu.

Oprócz zasad wskazywanych w zarządzeniu należy znać techniki pracy z grupą, zwykle programy realizowane są bowiem w formie zajęć grupowych (doświadczenie pokazuje, że studenci zazwyczaj są przygotowani do takich zajęć i posługują się metodami, technikami, które wzbogacają ich umiejętności pracy z grupą w zakresie danego obszaru zmian), jak również uwzględniać kilka podstawowych reguł.

O zasadach, które zwiększają resocjalizację skazanych, pisał James Bonta¹. Zaliczył do nich stopień ryzyka powrotu do przestępstwa, indywidualne czynniki kryminogenne i wynikające z nich potrzeby resocjalizacyjne, dopasowanie programu do możliwości skazanych, swobodę personelu w realizacji programu oraz jego integralność.

Z kolei D. H. Antonowicz i R. Ross² uważali, że najbardziej efektywne programy resocjalizacji przestępców powinny opierać się na solidnych podstawach teore-

¹ J. Bonta, *Offender Rehabilitation: from Research to Practice*, Report No. 1997-01. Ottawa 1997.

² D. H. Antonowicz, R. Ross, *Essentials components of successful rehabilitation programs for offenders*. „International Journal of Offender Rehabilitation and Comparative Criminology” 1994, nr 38, s. 97–104.

tycznych, mieć wielowymiarowy charakter, skupiać się na czynnikach powrotu do przestępstwa, być przygotowywane specjalnie dla danej grupy skazanych, korzystać z modelowania, odgrywania ról i zawierać elementy treningu umiejętności.

Szczególną uwagę należy zwrócić na czynniki, które skłoniły skazanego do popełnienia przestępstwa, a także czynniki jego powrotu do czynów społecznie zabronionych. Przykładowo: obok stosowanych wobec skazanego różnych form oddziaływania mieszczących się w ramach Kodeksu karnego wykonawczego czy regulaminów związanych z wykonywaniem kary pozbawienia wolności, program powinien uderzać w obszary, które skłoniły osadzonego do popełnienia przestępstwa. Istnieje bowiem duże prawdopodobieństwo, że osadzony po wyjściu z więzienia ponownie powróci na drogę przestępstwa.

Opierając się na doświadczeniach autorki w prowadzeniu grup i na przemysleniach studentów na temat pracy z osadzonymi w zakładzie karnym, można dojść do wniosku, że zapobieganie recydywie to niemal najważniejsze zadanie w pracy z osobami pozbawionymi wolności. Praca z grupą ma być zatem tak ukierunkowana, by można było dostrzec czynniki motywujące do popełnienia przestępstwa i skutecznie starać się z nimi skonfrontować skazanych, by zatem można było wpływać na proces zmian.

Zdarzało się, że studenci chcieli uczestniczyć w realizacji programu na terenie zakładu karnego i poznać tajniki tej pracy. Nim sami zdecydowali się na poprowadzenie grupy skazanych, prosili o możliwość obserwowania zajęć „z boku”. Stanowiło to dla nich cenne źródło doświadczeń i pozwoliło na „oswojenie się” z tak specyficznym miejscem, jakim jest jednostka penitencjarna.

Autorka zajmuje się prowadzeniem zajęć grupowych dla skazanych odbywających karę z art. 178a i 244 Kodeksu karnego, a więc skazanych za przestępstwa drogowe (osoby prowadzące pojazd mechaniczny w stanie nietrzeźwości albo pod wpływem środka odurzającego lub niestosujące się do orzeczonego przez sąd zakazu prowadzenia pojazdów), i zaprezentuje ogólne zasady programu oraz wnioski z niego wypływające.

Program dla sprawców przestępstw drogowych ma charakter edukacyjno-korekcyjny i jest realizowany w formie zajęć grupowych. Celem zajęć jest psychokorekcja postaw, wzbudzenie krytycznej samooceny skazanego i potrzeby skorygowania błędów własnego postępowania w oparciu o wiedzę i nowe umiejętności, weryfikacja własnych opinii i postaw wobec wpływu alkoholu na prowadzenie pojazdów drogowych, uświadomienie dalszego ryzyka prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu, weryfikacja osobistego kodeksu drogowego, internalizacja normy „piłeś, nie jedź”.

Temat przestępstw drogowych nabiera obecnie znaczenia, coraz częściej mówi się o skutkach jazdy „po pijanemu”, zwiększa się także statystyka osób, które trafiają z tego powodu do zakładów karnych.

Rokrocznie na polskich drogach ginie od pięciu do siedmiu tysięcy osób. Szacuje się, że w przyszłości z przyczyny wypadków drogowych co osiemdziesiąt

ty Europejczyk zakończy życie przed ukończeniem czterdziestu lat, a co trzeci w ciągu swojego życia znajdzie się w szpitalu. Jak podkreślają specjaliści w dziedzinie psychologii transportu, prawo jazdy może stać się tym samym prawem do zabijania. Mówi się też o tym, że w Polsce nadal dopuszcza się do ruchu kierowców mających umiejętności kierowania pojazdem w stopniu wystarczającym do zdania egzaminu, ale niewystarczającym do tego, by bezpiecznie zachować się na drodze.

Skazani z art. 178a i 244 Kodeksu karnego otrzymują zazwyczaj niskie wyroki i nie uważają się za winnych przestępstwa, opisując zdarzenie jako pech. W rozmowach zasłaniają się szeregiem mechanizmów racjonalizujących i minimalizujących ich zachowanie.

Uczestnikami programu są skazani mężczyźni odbywający karę z art. 178a i z art. 244 Kodeksu karnego, w różnym wieku, zazwyczaj o przeciętnych możliwościach intelektualnych. Grupę stanowi od dziesięciu do dwunastu skazanych.

Zajęcia odbywają się dwa razy w tygodniu i obejmują dwa pięciogodzinne spotkania. Program jest realizowany kilka, a nawet kilkanaście razy w roku, zajęcia odbywają się w zakładzie karnym. Program prowadzi autorka – psycholog – wraz z wychowawcą, który został przeszkolony w zakresie prowadzenia programu ze skazanymi. Uczestnicy programu to skazani mężczyźni nieuzależnieni od alkoholu jak również osoby uzależnione (zwłaszcza jednak te, które nie zdążą odbyć terapii z uwagi na termin końca kary). Materiałami dydaktycznymi wykorzystywanymi w programie są informacje Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz pomysły własne autorów.

W ramach programu stosuje się następujące metody oddziaływań: aktywizacja uczestników przez wyznaczanie do krótkich odpowiedzi, krótkie wykłady wprowadzające do tematu i podsumowywanie głównych treści przez prowadzącego, dyskusja kierowana, projekcja edukacyjnych filmów wideo, zajęcia treningowe, zajęcia warsztatowe w dwóch podgrupach, wypełnianie kwestionariuszy autodiagnozy stylu picia i preferencji zachowań ryzykownych.

Szczegółowy kosztorys przygotowuje osoba prowadząca, a koszty związane z programem ponosi Służba Więzienna.

Sposobem oceny efektów programu jest rundka podsumowująca zajęcia, wypowiedzi skazanych dotyczące ich subiektywnej oceny użyteczności treści programu, odwołania się do wcześniejszych doświadczeń. Skazani otrzymują też ankietę oceny zajęć programu psychokorekcyjnego, która jest potem źródłem informacji dla osoby realizującej program.

Zajęcia mają na celu angażowanie skazanych do myślenia i działania w wielu płaszczyznach sfery poznawczej. Obejmują zagadnienia psychologii poznawczej i ergonomii, psychologii stresu, stosowanej psychometrii oraz psychologii klinicznej, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki uzależnień, zaburzeń emocjonalnych i zmian organicznych. Omawiane są także aspekty prawne i etyczne badań kierowców.

W trakcie zajęć podkreśla się, że prowadzenie pojazdu to nie tylko przewożenie ładunków i ludzi, ale także proces konfrontacji ze zmieniającymi się sprawnościami psychicznymi (a jest to aspekt często pomijany). Większość kierowców nie zawsze potrafi bowiem prawidłowo rozpoznać zjawiska zachodzące podczas ich uczestnictwa w ruchu drogowym, zwłaszcza gdy mają oni niejasne rozeznanie w zasobie własnej wiedzy i doświadczeń, nie znają dostatecznie swoich dyspozycji osobowościowych, mentalnych i psychofizycznych i przez to nie postępują właściwie, kierując pojazdem.

Co ciekawe, na początku zajęć, w rozmowach, prawie wszyscy bardzo wysoko oceniają swoje umiejętności prowadzenia pojazdów, są przekonani, że w więzieniu znaleźli się nie ze swojej winy. Osadzonym trudno jest zrozumieć, że ich wina rodzi się już w samym momencie wsiadania za kierownicę po spożyciu alkoholu. Zasłaniają się szeregiem związanych z tym mitów mówiących o znikomym działaniu niewielkiej ilości alkoholu na organizm kierowcy, o braku związku między małą ilością alkoholu we krwi a spowodowaniem przestępstwa. Są to tłumaczenia pseudoracjonalne.

Zwykle zajęcia przynoszą oczekiwany skutek. Osadzeni, początkowo dość niechętni udzielaniu się i mało otwarci, z czasem potrafią mówić wprost o tym, co jest w ich zachowaniu na drodze niepokojącego, o postanowieniu zmiany, wskazując konkretne przykłady. W wymianie informacji zwrotnych krytykują swoją wcześniejszą postawę – wyśmiewanie się z mniej sprawnych i bardziej ostrożnych kierowców – z zawstydzeniem odnoszą się do swojego początkowego chwalenia się przed innymi bezkarnym łamaniem przepisów ruchu drogowego, potrafią nazwać i opisać rodzaje zachowań agresywnych w ruchu drogowym. Z dobrym skutkiem odgrywają scenki o odmowie prowadzenia pojazdu po spożyciu alkoholu, w sytuacji gdy ktoś z ich znajomych prosi ich o odwiezienie do domu. Takie scenki odgrywają również na początku zajęć, wówczas robią to jednak mniej przekonująco, mniej asertywnie, nie wiedzą, jakich argumentów użyć, by nie wsiadać za kierownicę samochodu czy nie prowadzić roweru.

Mam nadzieję, że opis wytycznych dotyczących realizacji programów resocjalizacyjnych i przykład jednego z nich zachęci pracowników instytucji patologii społecznej, a także studentów psychologii, pedagogiki, resocjalizacji do wprowadzania kolejnych programów, które być może okażą się sukcesem w sferze oddziaływań penitencjarnych.

Bibliografia

- Antonowicz D. H., Ross R., *Essentials components of successful rehabilitation programs for offenders*. „International Journal of Offender Rehabilitation and Comparative Criminology” 1994, nr 38.
- Bonta J., *Offender Rehabilitation: from Research to Practice, Report No. 1997–01*. Ottawa: Solicitor General Canada 1997.

Przepisy

Ustawa z dnia 06.06.1997 r., Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z dnia 05.08.1997 r.).
Zarządzenie nr 2 Dyrektora Służby Więziennej z dnia 24.02.2004 r.

Summary

Resocialization programs at penitentiary facilities (on the example of program for road offenders – from practical experience)

In the Polish penitentiary system, a lot is being discussed about resocialization activities through programs which are meant to be, and are more and more frequently implemented in penitentiary institutions. The article discusses the running and organization of programs for the prison system, taking into account the rehabilitation function referring directly to factors which made the convict enter the path of crime. Presented also are the principles which influence the effectiveness of resocialization programs.

The author presents her work experience with convicts at a penitentiary facility, and discusses the program for road offenders.

As part of the program for road offenders, she underlines the type of activities (educational and correctional, in the form of group activities) and their goal (psycho-correction of attitudes, inducing a critical self-assessment of the convict and the need to correct mistakes of one's behavior based on knowledge and new skills, verification of personal opinions and attitudes towards the influence of alcohol on driving, making them realize further risks of driving vehicles under the influence of alcohol, and verification of the personal road code, the internalization and norm "don't drive drunk").